

Роман ГРОМ

«Він чув, що його сили слабнуть, руки та ноги у нього вже похололи, як лід, що його груди здавлює щось, що якась рука, мов кліщами стискає його за горло, але він безмірним напруженням волі ще раз підняв голову догори, поставив оба кулаки проти хмари і, як міг, найголосніше кричав: – На боки! На боки! На Радичів! На Панчужну! А тут не стій! Ані одного зеренця на ниви! Чуєш!». Це уривок з оповідання «Під оборогом», де малий Франко сидить під оборогом і чимдуж змагається, бореться проти грозових хмар, які от-от висиплють нищівний шквал граду на поспілі поля і рясну садовину. Адже для селян невдалий урожай означає – голодна зима. Це було не байдуже малому Франкові. Тоді Мирон (так в дитинстві називали Франка у сім'ї) ще не здогадувався, що на багато століть стане голосним дзвоном усієї України і буде розганяти хмари облуди і брехні, котрі не раз нависатимуть над його народом.

Іван Франко з дитинства зростав цікавим до всього хлопчиною, залюбки слухав сільські розмови у кузні свого батька, котрий був знаним ковалем, заслуховувався у мамині пісні, які стали єдиною красою бідного і важкого життя, а понад усе любив природу, ріки, ліси, гори. Полюбляв самоту, заради якої втікав у ліс чи гай і міг перебувати там годинами. Однак таке, здавалося б, безтурботне життя тривало недовго, бо вже у віці дев'яти років помер батько Івана, Яків Франко, і мама вдруге вийшла заміж за парубка з сусіднього села Ясениця Сільна. До цього часу малий Іван закінчив два класи початкової школи в тому ж селі, і вже на той час у ньому мати помітила неабиякі здібності, відтак перевела його у школу отців Василіян, що знаходилася в теперішньому будинку єпархіального управління Самбірсько-Дрогобицької єпархії м. Дрогобича. Там навчався три роки, а в 1867 р. вступив у Дрогобицьку реальну гімназію, яку закінчив у 1875 р. з похвальним свідоцтвом зрілості. Того ж року записався

на філософський факультет Львівського університету.

Такою є коротка біографія молодого Франка. Але життя сільського хлопця, котрий торував собі дорогу до інтелігенції, не видавалось таким простим. У автобіографічному оповіданні «Красні писання» поет описує навчання у початковій школі, згадує, як не раз вчителі за найменшу дрібницю, наприклад, чорнильну кляксу, тяжко карали дітей. Якщо брати до уваги роки навчання у Дрогобичі, то там він не мав постійного місця проживання, а мешкав у міщанських хатах. Ми можемо тільки здогадуватися, в яких умовах доводилось Франкові жити і навчатися. Згодом він згадує, що коли ночував у слюсаря, то доводилось спати у трунах, бо в домі не було місця. У роки навчання в гімназії також офіційно дозволялось бити дітей і цим часто зловживали як світські вчителі, так і монахи. Юне сирітство, знущання вчителів, труднощі не похитнули Франкового ходу вгору: «Я син народу, що вгору йде».

Як у школі, так і в гімназії завзятий хлопчина завжди вирізнявся успішністю з-поміж інших. Уже у віці 8-11 років він робить перші переклади з німецької. Весь вільний час витрачав на читання книг. У гімназійні роки підробляв репетиторством серед панських синів. Усе зароблене витрачав на книги, часто брав платню ними, бо прекрасно розумів, що: «Книги – це морська глибина, і хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить»¹. У 14 років Іван Франко починає писати вірші. Ще до вступу в університет опанував основи християнського віровчення, співав у церкві, читав Апостола. Проте з початком навчання у Львові, захопився новими ідеями соціалізму, який заперечував віру в Бога як Творця і Вседержителя всього видимого і невидимого світу. Іван Франко признавався друзям у своєму атеїзмі, але до кінця життя відійшов від цих переконань та повернувся до віри й Церкви. Близький друг поета, Василь Лукич, згадував: «В ньому ішов поволі та безупинно процес духовної реакції і реставрації: реакції проти атеїстичних блудів його молодих літ, реставрації – в напрямі навернення до віри батьків», – про це свідчать і пізні твори Франка: «Легенда про Пилата», «Руки Івана Дамаскина», «Смерть Каїна», «Мойсей» та інші. А про тих, котрі пропагували поета як атеїста, чи тих, котрі сьогодні з його особи творять культ (представники РУН-віри), вміло висловився той же В. Лукич: «Вони знають тільки Савла, а навіть не здогадуються про грядущого Павла»².

У 1875 р. почалося навчання у Львівському університеті. Про Франка вже тоді говорили,

як про майбутнє світило народу. За короткий час навчання він, сільський хлопчина, своїм молодечим запалом і невтомною працею згуртував навколо себе радикально налаштовану патріотичну молодь, котра про себе заявила, як про вмілих організаторів і рушіїв інтелектуального і суспільного життя у Галичині. Також очолює москвофільський студентський журнал «Друг». Незабаром і журнал, і Франко, і його однодумці перейшли на національно-патріотичні позиції, що дуже не сподобалось тодішній владі і всім представницьким особам.

Щоб краще зрозуміти тодішнє ставлення влади до радикально прогресивної молоді, потрібно сказати кілька слів про політичну ситуацію в Галичині 1860-1870 рр. Офіційно галицькі землі перебували під австрійським пануванням, а реально всім у краї «заправляли» поляки. Народні ж діячі, розчаровані в австрійській владі, стали зачаровано дивитися на Схід, а розчарована і радикально налаштована молодь, одним із лідерів якої був Франко, критично поставилась як до одних, так і других і стала пропагувати серед народу «свіжі» ідеї національного самоусвідомлення, відродження мови і традицій. Та над усім нависли чорні хмари як австрійсько-польських консерваторів, так і російського царату. Останній, у 1867 р., видав Емський указ із забороною писати і друкувати будь-що українською мовою. Зі своїм шквалом граду не забарилась і Австро-Угорщина. 12 червня 1877 р. Галичиною прокотилася хвиля арештів української молоді за її «соціалізм» та «атеїзм». Серед арештованих, звичайно, опинився і Франко, якого австрійська влада розцінювала як серйозну загрозу їхньому правлінню. Засудили Франка на дев'ять місяців ув'язнення. Як згодом згадає сам поет, інколи прокидався у в'язниці зі снігом на голові, але завдяки міцному здоров'ю переніс ув'язнення без шкідливих наслідків. Та найгірше почалось після виходу із в'язниці. Тоді, за його словами, почався значно важчий засуд, засуд його рідного народу. Франка уникає інтелігенція, духовенство, цураються звичайні перехожі, знайомі, зустрівшись на вулиці, бояться простягнути йому руку, виключають із товариства «Просвіта».

Важко і боляче переживав поет таку ізоляцію, котра раз у раз завдавала йому гострого душевного болю, і ніхто не хотів слухати відчайдушного крику: «Люди, люди я ваш брат, я для вас рад жити»³. Проте, завдяки сильному характерові, молодий поет не почував себе морально зламаним, а продовжував творити. Він пише багато власних творів, друкується в газетах, видає журнали. Однак влада знову роз'ятрила ще не загоєну рану другим арештом у 1880 році, нібито за підбурювання селян проти війта у с. Ковалівці, що на Коломийщині. Позаяк у Франка не було місцевої приписки, то його, у супроводі жандарма, босого повели з Коломиї у Нагуєвичі. До свого рідного села Франко прибув увесь мокрий від грози, знесилений, зі збитою шкірою і нігтями на ногах, які стали суцільною раною. Там його зустріли із глузуванням: «Ось до чого довела тебе, Ясю, наука». Та вже через тиждень Іван Франко повернувся у Коломию для зустрічі з другом. Опісля геть знесилений, без гроша в кишені, виснажений, замкнувся в кімнаті готелю і байдуже чекав смерті. Тоді про нього згадав його друг Кирило Ґеник і привів Франка до с. Березова, де він оклигав.

Після цих подій поет знову повертається у Львів з метою продовження навчання. Знову багато працює, пише, перекладає, видає журнали, друкується в різних виданнях. Але матеріальна скрута повертає його у Нагуєвичі, де вдень він працює на рівні з простими селянами, а ночами пише статті, оповідання та розсилає їх по різних видавництвах, щоб хоч якось заробити на прожиття.

У 1886 р. Іван Франко одружується з Ольгою Хоружинською, котра була родом із Києва. Починаючи з 1887 р., у великого поета рік за роком народжується п'ятеро дітей. Сім'я Франків знову у злиднях. Франка не хоче взяти на роботу жодне товариство, журнал, де він працює або друкується, переслідує і закриває поліція. За таких обставин поет вимушений іти у найми до сусідів – у польськомовні видання і працює в газетах «Кур'єр Львовскі», «Пшияцель люду» та у віденській «Ді Цайт». Водночас він закінчує навчання в університеті, правда в Чернівцях, бо у Львові не дозволили без мотивування причин. Здобуває вищий ступінь доктора філософії і далі працює в тих же газетах, коментує праці, перекладає, редагує статті і завжди пам'ятає про свій народ.

Франко бере активну участь в організації селянської радикальної партії, видає літературно-науковий журнал «Життя і слово», продовжує писати власні твори. Працює з раннього ранку і до пізньої ночі, знаходить час на все, бо володів титанічною витривалістю. Михайло Грушевський про Франка залишив такі слова: «Різносторонність його інтересів, потягів і тем роботи була незвичайною, і не було такої сфери, де його не тягло б приложити свою працю. Він не згордував ніякою працею, коли вона в його концепції десь зв'язувалася з загальними проблемами економічного, культурного чи політичного піднесення українського народу»⁴. Як висловився відомий франкознавець Роман Пастух: «На хліб насущний заробляв пером у поляків, а для кращої будучини своєї нації – великим талантом і розумом». Проте Франко також скаржився: «Мене так використовують, що вже і жити не хочеться».

Франко подає свою кандидатуру на посаду доцента руської словесності у Львівському університеті, та йому вчергове відмовляють. Невдало також закінчились три спроби балатування в Австрійський сейм. При цьому варто зазначити, що Франко вже був відомим далеко за межами Галичини, як славний поет і вчений із науковим докторським ступенем і формою звертання до нього: «Пане докторе». Усі ці невдачі поет приймає стійко і спокійно і продовжує далі трудитися. Вже на тому етапі біографії напрошується висновок, що Франко, з певного моменту, зрозумів, що йому не вдасться зробити успішної кар'єри, організувати затишне сімейне життя, дочекатись віддяки за свою працю. Його життя – це вічний революціонер, котрий, за словами Шевченка, карається, мучиться, але не кається, а бореться заради майбутнього, хоч прекрасно усвідомлює, що

його очі не побачать плодів цієї титанічної праці. У той момент з його душі виринають слова: «Нехай пропаде моє ім'я, але нехай росте і розвивається український народ»⁵.

Так у наймах минуло десять років. Десять важких років заробітку, які не принесли його сім'ї бажаних статків. Усі ці роки Франка безперестанно шантажували наклепами, доносами, ворожою пропагандою, очорненням як польські чиновники й намісники, так і перевертні-москвофіли. Він добряче натерпівся і остаточно вирішив відійти від поляків і повністю присвятити себе пронародній діяльності. Поет був терпеливою людиною, але, водночас, і надзвичайно творчою особистістю, і не міг не піддати свої наболілі образи літературній інтерпретації. Так, у 1897 році, виходить стаття «Поет зради», в якій вічний революціонер звинувачує польського поета Адама Міцкевича у зрадництві як засобі досягнення мети, посилаючись на поетизацію твору «Конрад-валленродівщини». Як слід було очікувати, на Франка з палючою ненавистю накинулись поляки Галичини: він позбувається роботи у «Кур'єрі Львовським», на огорожах з'являються загрозливі написи «Франко – лотр», тобто негідник, хтось зробив опудало і написав - «Іван Франко», з помсти в нього навіть стріляли. Саме в цей час у Франкового первістка Андрія хтось кинув каменем і поцілів просто в голову. Рана зажила, але це стало причиною невиліковної хвороби епілепсії, яка згодом розвинулась.

На початку 90-х років XIX ст. побачила світ Франкова збірка оповідань «Галицькі образки», опублікована польською. Вона супроводжувалась короткою автобіографічною передмовою, в якій автор дозволив собі нечувану річ. Він відкрито заявив про нелюбов до русинів (тобто, українців) і навіть Русі (тобто, України). «Не люблю – писав поет – русинів, як расу отяжілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту і сили волі...»⁶. Ніхто не задумувався, чому так написав українець, людина, котрій не байдужа доля народу, а лише накинулись на Каменяра лавиною критики. Найболіснішим було те, що ця критика від своїх. Зрозуміло, що незборимий патріот написав ці рядки з великої любові і болю за свій народ. Ніхто ж не осуджує соліста групи «Тартак», Олександра Положинського, котрий заявляє: «Я не хочу бути героєм України, не ціную героїв моя країна». Франко почувався, як загнаний мисливцями звір: куди не з'явиться, всюди наштовхується на нерозуміння, зневаги, цькування. Поет деякий час відчуває духовно зламанім, замикається у чотирьох стінах, відходить від політично-суспільного життя, але ні на хвилину не відступає від свого життєвого кредо: «Працювати, працювати, працювати і в праці сконатись», а якнайповніше сповнює цей заповіт.

Титанічна і відчайдушна праця упродовж трьох десятків років, невміння і небажання поета берегти себе поступово підточили його по-селянськи «коване» здоров'я. 1897 року Іван Франко переносить операцію на очі, після чого майже місяць вимушений перебувати у напівтемній кімнаті. У той час диктує своїй дружині вражаючі твори про поступ і майбутнє України. На початку XX століття захворів на ревматизм рук. Спершу

паралізувало праву руку. Він навчився писати лівою. Коли спаралізувало й другу, то диктує твори дружині, дітям, чи студентам-доглядачам. Наш Каменяр перебував тоді у важкому стані, за ним увесь час доглядали, годували, переодягали... Це соромило поета і завдавало йому ще більшого болю, який незабаром переріс у душевну хворобу. Дошкуляння ревматизму призвело до нападів психічної неврівноваженості. Це тривало не тиждень, не місяць, а довгі роки. У 1908 р. хвороба на деякий час відступила, але руки залишились паралізованими. Іван Франко продовжує далі працювати: виступає зі статтями, творами і, як завжди, пише, щоправда, з меншою інтенсивністю. Через постійні злидні і поневіряння психічно не витримує дружина і її забирають на лікування. Найстарший син помирає, через причини названі вище (епілепсія після важкого поранення каменем у голову), інші діти пороз'їжджались по світі. Щодня за хворим поетом доглядають і записують з його слів ті чи інші тексти добровільні молоді помічники, часто студенти. 13 листопада 1915 р., через брак догляду і холоднечу вдома, Франка помістили у притулок поранених і хворих січових стрільців у Львові.

1916 рік – це час, коли Франко починає відчувати свою близьку кончину і просить відпровадити його додому. Там він промучився ще кілька тижнів у самоті, холоді і голоді, що призвело до запалення легенів і, відповідно, пришвидшило смерть...

Після усього сказаного, неминуче виникає запитання: чому так? Чому людина з таким талантом і неабиякою працьовитістю ціле своє життя прожила у незгоді з суспільством? Чому, ознайомившись з біографією Франка, вимальовується образ революціонера, в котрого раз у раз пускають отруйні стріли, а він, немов заворожений, твердо виступає проти всіх? Чому поету, котрий на голову перевищував усіх своїх сучасників, не знайшлося пристойної роботи? Чому тому, котрий не уявляв свого життя без пера, практично всю активну частину життя всіляко перешкоджали писати? Щоб дати відповідь на всі ці «чому», нам не вистачить цієї статті. Та й взагалі, чи варто? Краще звернімо увагу на Франка як справжнього українця, котрий все, що мав, увесь свій талант поклав для кращого майбутнього свого народу. А власним талантом він напрацював сто томів творів. Вже на святкуванні 25-ліття Франкової літературної діяльності М. Павлик уклав список опублікованих творів поета, що вмістився на 127 сторінках. І хоч Івана Франка вже давно немає серед нас, але його незборимий дух, «що тіло рве до бою», прочитується через його твори. Цей дух завжди допомагав нам, українцям, розганяти хмари ідеологічної облуди та приниження, які неодноразово темною смугою нависали над Україною.

Похмуро виглядає наше небо і тепер, але сьогодні, коли нам сповнилось двадцять років незалежності, ми зобов'язані повторювати подвиг Франка, котрий, за словами Марка Черемшини, є великим астральним тілом, що гріє всю Україну, а світить далеко даліше.

Дух, наука, думка, воля —

Не уступить пітьмі поля,

Не дасть спутатись тепер.

Розвалилась зла руїна,

Покотилася лавина,

І де в світі тая сила,

Щоб в бігу її спинила,

Щоб згасила, мов огонь,

Розвидняючийся день?

Іван Франко

Роман ГРОМ. *Він рабом волі став...*// СЛОВО № 3 (47) 2011, с.30-34